

נבואתו הראשונה של ישעיהו

מחבר: מרדכי ברויאר

ישעיהו, פרק ו'

פרקי מועדות ב', פרק כ' - ים תשמ"ו. נספח לעבודה על ישעיהו א-יב
- מכון יעקב הרצוג

שלושת הנביאים הגדולים - ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל - הוקדשו לתפקידם במעמד הקדשה מיוחד. נבואות ההקדשה של ירמיהו ויחזקאל פותחות את ספריהם של שני הנביאים האלה; ואילו נבואת ההקדשה של ישעיהו איננה פותחת את ספרו, אלא נבואה אחרת באה במקומה. וכן אמרו חכמים: "בשנת מות המלך עזיהו (ישעיהו ו, א) זה היה תחילת הפרשה, ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה" (מכילתא בשלח מסכתא דשירשתא פרשה ז). משום כך נדון תחילה בנבואת ההקדשה של ישעיהו, שהייתה ראויה לעמוד בראש ספרו; ואחר כך נעבור אל הנבואה, הפותחת במקומה את ספר ישעיהו.

חכמים עמדו על ההבדל שבין חזון הכיסא של ישעיהו לבין מעשה המרכבה של יחזקאל; שיחזקאל האריך בתיאור הפרטים של "מראות אלוהים" שנתגלו לו; ואילו ישעיהו קיצר ותיאר את חזונו רק בקווים כלליים ביותר. וכך אמרו חכמים: "כל שראה יחזקאל ראה ישעיה. למה יחזקאל דומה - לבן כפר שראה את המלך, ולמה ישעיה דומה - לבן כרך שראה את המלך" (חגיגה יג, ע"ב). לפי זה, ההבדל שבין שתי דרכי התיאור איננו תלוי בהבדל שבין המראות, אלא הוא תלוי בהבדל שבין הרואים. כי ישעיהו היה דומה לבן כרך, הרואה את המלך תדיר, ולפיכך "אינו נבהל ואינו תמה ואינו חש לספר" (רש"י שם); כנגד זה יחזקאל היה דומה לבן כפר, הרואה את המלך בפעם הראשונה, ולפיכך הוא משתאה למראה עיניו ומספר עליו באריכות.

מאמר זה טעון הסבר; שכן באותה שעה גם ישעיהו היה דומה לבן כפר; שהרי הייתה זו הפעם הראשונה שראה את המלך; ולפיכך ראוי היה שיהיה "נבהל ותמה וחש לספר" - לא פחות מיחזקאל. ודוחק לומר, שאחר כך הורגל למראות אלוהים, ולפיכך בשעת כתיבת הספר שוב לא ראה צורך להאריך. שהרי אין ספק, שרישומו של המראה הראשון לא נשתכח מלבו מעולם; ולפיכך ראוי היה שיספר אותו כמות שראה אותו בשעתו - כמי שראה את המלך בפעם הראשונה, ונבהל ותמה ומשתאה למראה עיניו.

אולם לאמיתו של דבר, עצם ההשוואה שבין שני המראות האלה מעוררת ספקות, כי הם שונים זה מזה בתוכנם ובמגמתם; ודבר זה ניכר בשני הבדלים עקרוניים שביניהם. בחזון יחזקאל החיות ואופני הקודש רק נתלו אל ה', אך ה' לא דיבר אליהם כלל, ואף הם לא אמרו דבר - לא אל ה' ולא אל הנביא. כנגד זה בחזון ישעיהו השרפים מילאו תפקידים פעילים; תחילה אמרו קדושה לפני ה', אחר כך אחד מהם טיהר את הנביא ודיבר אליו, ולבסוף ה' פנה אליהם בשאלה. והבדל זה גרר, כנראה, הבדל נוסף: בחזון יחזקאל ראה הנביא תחילה את החיות ואת

אופני הקודש, ורק בסוף ראה את מראה דמות כבוד ה'. כנגד זה בחזון ישעיהו ראה הנביא, כנראה, את ה' ואת השרפים כאחד; אך הוא מתאר תחילה את מה שראה מכבוד ה', ורק אחר כך הוא מתאר את מראה השרפים.

משום כך אם נבוא להשוות את חזון ישעיהו לחזונו של נביא אחר, עלינו לדמות אותו - לא לחזון יחזקאל - אלא לחזונו של מיכיהו בן ימלה, כפי שהוא מתואר בספר מלכים (מלכים-א כב, יט-כב). שכן כמעט כל האמור בחזון מיכיהו אמור גם בחזון ישעיהו; אלא שלא כל האמור בחזון ישעיהו אמור גם בחזון מיכיהו. דבר זה ניכר יפה. כאשר עורכים את שתי הנבואות האלה זו כנגד זו.

מיכיהו:

"ראיתי את ה' יושב על כיסאו

וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו

ויאמר ה'

מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד

ויאמר זה בכה וזה אמר בכה."

ישעיהו:

"ואראה את אדני יושב על כסא...

שרפים עומדים ממעל לו...

ואשמע את קול אדני אומר

את מי אשלח ומי ילך לנו

ואמר הנני שלחני."

בשתי הנבואות האלה עיקרו של החזון דומה, והוא מסופר כמעט באותו לשון. בשתייהן הנביא ראה את ה' יושב על כיסאו, ופמליא של מעלה עומדת עליו; ובשתייהן שאל ה', מי מוכן ללכת בשליחותו. אלא שבחזון מיכיהו שאלתו של ה' נענתה על ידי המלאכים, והנביא רק שמע את תשובתם; ואילו בחזון ישעיהו הנביא עצמו השיב על דברי ה'. נוסף על כך חזון ישעיהו כולל פרטים שונים, שאינם כלולים בחזון מיכיהו.

על פי הדברים האלה אפשר לומר, שחזון הכיסא של ישעיהו איננו אלא כעין הרחבה של חזון הכיסא של מיכיהו; ומכאן, שכל דיון בחזון ישעיהו חייב להיות מושתת על הבנת חזון מיכיהו. ולפיכך אם באנו להשוות את מעשה המרכבה של יחזקאל לחזון הכיסא, עלינו להשוות אותו - לא לחזון ישעיהו - אלא לחזון מיכיהו; שהרי חזון הכיסא של מיכיהו הוא גם השלד של חזון הכיסא של ישעיהו.

ונראה, שכך יש להגדיר את היחס שבין חזון יחזקאל לבין חזון מיכיהו. בחזון יחזקאל זכה הנביא לראות החיות ואת אופני הקודש המתלולים לשכינה; וכך ראה את ה' בלוויית משרתיו ובמעמד כל פמליא של מעלה. אולם כל המראה הזה לא היה דרוש לנבואה, שה' ביקש להשמיע; שהרי ה' דיבר רק אל הנביא, ואילו המלאכים לא אמרו דבר, ודבר לא נאמר אליהם. ומכאן, שהם נתגלו לנביא רק כדי שיראה אותם בעיניו; כי השמים נפתחו לפני יחזקאל בן בוזי, כדי שיראה "מראות אלוהים".

שונה הדבר בחזון מיכיהו. גם שם זכה הנביא לראות את ה' בלוויית כל פמליא של מעלה. אולם המראה הזה היה דרוש לנבואה, שה' ביקש להשמיע. שהרי ה' לא דיבר שם אל הנביא כלל, אלא הוא נועץ במלאכיו; ובמסגרת ההתייעצות הזאת דיבר ה' אל המלאכים, והמלאכים דיברו אל ה'; והיה זה רצונו של ה', שהנביא ישמע את כל הדברים, שנאמרו באותו מעמד. ולפיכך היה צורך להראות לנביא "את ה' יושב על כיסאו, וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו"; שהרי היה על הנביא לשמוע את חילופי הדברים בין ה' לבין צבא השמים. נמצא, שה' ומלאכיו לא נתגלו לנביא, כדי שיראה אותם בעיניו, אלא כדי שישמע את דבריהם באוזניו; ומכאן, שהנביא לא בא שם לראות "מראות אלוהים" אלא הוא בא לשמוע את דבר אלוהים.

ועל פי זה יש להבין את ההבדלים שבין שני החזונות האלה. בחזון יחזקאל תיאר הנביא בפרוטרוט את דמות החיות ומראה האופנים ואת נוגה האש של זיו השכינה; שהרי כל אלה נתגלו רק לצורך מראה עיניו, ולפיכך חש צורך לתאר את מה שראה בעיניו. כנגד זה בחזון מיכיהו אין הנביא אומר דבר על הדר כבוד ה' ועל דמות הכיסא ועל מראה צבא השמים; שהרי הוא לא בא לשם לראות את תמונת ה' ומלאכיו, אלא הוא בא לשמוע את קול דבריהם. ועל פי זה יש להבין גם את סדר המראות. יחזקאל ראה תחילה את החיות ואופני הקודש, ורק בסוף הוא ראה את דמות כבוד ה'; שהרי כך דרכו של אדם, הבא לדבר עם המלך: תחילה הוא עובר בין גדודי המשרתים, המקיפים את המלך בבואו ובצאתו; ורק אחרי שעבר על פני כולם, הוא רואה את פני המלך. כנגד זה מיכיהו ראה, כנראה, את המלך ואת צבאו כאחד - אך הזכיר בדבריו את המלך תחילה ורק אחר כך הזכיר את צבאו. שהרי כך דרכו של אדם, הבא לשמוע את דבר המלך במועצת שריו: הוא רואה במבט אחד את המלך ואת שריו ומטה אוזניו לשמוע את דבריהם; ואף על פי שהוא רואה את כולם כאחד - שהרי רצונו לשמוע את דברי כולם - הוא יזכיר בדבריו את המלך לפני השרים; שהרי המלך הוא במרכז המעמד, והשרים רק עומדים "מימינו ומשמאלו".

ועל פי הדברים האלה אפשר לתת משמעות חדשה לאותו משל חכמים על בן כפר ובן כרך הרואים את המלך. ונראה, שזה ההבדל שבין בן הכפר לבין בן כרך: בן כפר עדיין לא ראה את המלך מימיו; ולפיכך כל עצמו לא בא אל הטרקלין אלא כדי לזון את עיניו ממראה המלך ומהדר כבוד משרתיו. כנגד זה בן כרך איננו בא אל הטרקלין כדי לראות את המלך ואת צבא משרתיו; שהרי כבר ראה את פמליית המלך פעמים רבות, ולבו גם במראה הזה. אלא בן כרך בא אל הטרקלין כדי לשמוע את גזירת המלך. וכאשר הוא רואה את המלך במועצת שריו, אין דעתו נתונה להוד יופיים, אלא אזנו כרויה למוצא פיהם; שכן רצונו לשמוע, מה יצווה המלך לעבדיו. ומבחינה זו היה יחזקאל דומה לבן כפר הרואה את המלך; שהרי כל עצמו לא בא אלא לראות מראות אלוהים. כנגד זה מיכיהו היה דומה לבן כרך הרואה את המלך. ואפילו נניח, שהייתה זו לו הפעם הראשונה, שראה את ה' במעמד משרתיו, עדיין היה דומה לבן כרך, ולא לבן כפר; שהרי על עצמו לא בא אלא לשמוע את דבר ה' אל צבא השמים.

ועל פי הדברים האלה נוכל לנסות להבין את משמעות חזון הכיסא של ישעיהו. כבר אמרנו, שחזון הכיסא של ישעיהו איננו אלא כעין הרחבה של חזון הכיסא של מיכיהו. ונבדוק עתה את הפרטים שנוספו בחזון זה.

פרטים אלה נוגעים לשני עניינים. מיכיהו אמר, שה' "יושב על כיסאו"; ועל כך הוסיף ישעיהו, שכיסא ה' "רם ונישא ושוליו מלאים את ההיכל". ועוד אמר מיכיהו, ש"כל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו"; וישעיהו הוסיף על כך פרטים שונים: על כנפי השרפים, על הקדושה היוצאת מפיהם ועל רישומה של הקדושה בהיכל.

אולם פרטים אלה, שנוספו בחזון ישעיהו, לא באו לספק את סקרנותו של בן כפר, המבקש לראות את המלך. שהרי בניגוד ליחזקאל אין ישעיהו מספר דבר על עצם כבוד ה' ועל דמות כיסאו ועל מראה השרפים העומדים עליו; אלא דבריו הם רק כעין המשך לדברי מיכיהו; והוא דן רק באותם הנושאים, שנדונו כבר על ידי מיכיהו. כי הישיבה על הכיסא המתוארת על ידי מיכיהו מבטאת את מלכות ה'. ועל כך מוסיף ישעיהו: כיסא ה' הוא רם ונישא - אך שוליו מלאים את ההיכל. שכן מלכות ה' היא למעלה מכל תפיסה אנושית - למעלה מן המקום ולמעלה מן הזמן; ואף על פי כן "שוליו" - שולי הכיסא או שולי לבוש המלכות - מלאים את ההיכל. כי ההשתלשלות האחרונה של מלכות ה' ניכרת בכל מקום, ולית אתר פנוי מינה. ובשיטה דומה יש לפרש גם את הדברים שנאמרו על ידי ישעיהו ביחס לשרפים. כי "העמידה על" ה' המתוארת על ידי מיכיהו מבטאת את העובדה, שמלאכי ה' מוכנים ומזומנים לשירותו. ודבר זה מומחש על ידי ישעיהו בתיאור כנפי השרפים: יש להם שש כנפיים; ושש

הכנפיים האלה מבטאות את יחס המשרת למלכו: הם יראים מן המלך, ולכן הם מכסים את פניהם; הם בושים מן המלך, ולכן הם מכסים את רגליהם; והם ששים לעשות את רצון המלך, ולכן יעופו לכל מקום אשר ישלחם שמה. ועל פי זה יש לפרש את הקדושה, היוצאת אחר כך מפי השרפים. בקדושה זו הם מבארים את משמעות המחזה, הנגלה לנגד עיניהם. כי הם רואים את ה' יושב על כיסא רם ונישא - אך שוליו מלאים את ההיכל. וכך הם מבארים את המחזה הזה: ה' קדוש בשילוש קדושה פרוש ונבדל מכל הנבראים; ואף על פי כן הוא מעורב בעולם, משגיח על הברואים ו"מלא כל הארץ כבודו". ונמצא, שקדושת השרפים מבטאת את היסוד, שכל אמונת ישראל תלויה בו: ה' מגביהי לשבת - ואף על פי כן הוא משפילי לראות; הוא "רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון" - ואף על פי כן הוא "את דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים" (ישעיהו נז, טו). הוזה אומר: ה' הוא למעלה מן העולם - ואף על פי כן הוא, כביכול, בתוך העולם.

נמצא, שכל הדברים שנוספו בחזון ישעיהו רמוזים וכלולים בכח כבר בחזון מיכיהו. אף על פי כן הם לא נתפרשו על ידי מיכיהו עצמו; ודבר זה יכול להתבאר על ידי הנסיבות המיוחדות של מעמד מיכיהו לפני אחאב ויהושפט; שהרי באותו מעמד לא היה כל מקום לספר פרטים על כיסא ה', על כנפי השרפים ועל קדושתם. שהרי כל הנוכחים באותו מעמד היו "בני כרך" מובהקים, שבאו רק לשמוע את הגזירה האלוהית, שנגזרה על אחאב בצאתו למלחמה. אלא שעדיין חובה עלינו לבאר, מה ראה ישעיהו לספר את הפרטים האלה, שמכיחו העלים אותם. שהרי נראים הדברים, שגם ישעיהו לא היה אלא "בן כרך", שבא לשמוע מה יצווה ה' לשלוחו.

ונראה, שההבדל שבין חזון מיכיהו לבין חזון ישעיהו תלוי בהבדל שבין תפקיד הנביאים האלה באותו חזון. שכן בחזון מיכיהו הנביא לא בא אלא לשמוע את דבר ה', שנאמר במעמד משרתיו; אך הוא עצמו לא מילא כל תפקיד במעמד זה; כי הדברים לא נאמרו עליו, ולא הוא נתבקש להוציאם לפועל; אלא ה' פנה אל המלאכים ושאלם "מי יפתה את אחאב"; והמלאכים עצמם השיבו לו, זה אמר בכה וזה אמר בכה; ולבסוף הטיל ה' את השליחות על הרוח - שגם הוא נמנה עם צבא השמים - ואמר לו "תפתה וגם תוכל צא ועשה כן".

והואיל ומיכיהו לא מילא כל תפקיד במעמד זה, אלא הוא בא רק לשמוע את הדברים שנאמרו שם, היה די שיבוא עם תחילת הדין, כאשר ה' פתח ואמר את דברו. אך לא היה כך צורך, שיהיה שם לפני פתיחת הדין; שהרי באותה שעה עדיין לא נאמר דבר, והמלאכים רק הכינו את עצמם לשמוע את דבר ה'. אך הכנות אלה לא היו מענייניו של מיכיהו. כי הוא לא בא לראות, איך מלאכים מתוכננים לקבל את דברי ה'; אלא הוא בא לשמוע את דברי ה', שנאמרו אל המלאכים בפועל.

שונה הדבר בחזון ישעיהו. כאן היה לשרפים רק תפקיד משני בקבלת דברי ה'; כי ה' פנה אליהם רק בתחילת דבריו ושאלם "את מי אשלח ומי ילך לנו"; אך מכאן ואילך שוב אין השרפים נזכרים בחזון זה, ואין הם ממלאים בו כל תפקיד; אלא ישעיהו עצמו השיב על שאלת ה' ואמר "הנני שלחני"; וה' הטיל את השליחות עליו ואמר לו "ולך ואמרת לעם הזה" וגו'.

והואיל והתשובה לשאלת ה' ניתנה על ידי ישעיהו, הרי הדעת נותנת, שהשאלה הייתה מכוונת גם אליו. כי ה' לא שאל רק את השרפים "את מי אשלח ומי ילך לנו"; אלא הוא שאל את כל הנוכחים באותו מעמד - כולל גם ישעיהו עצמו. כי כבר נצטרף ישעיהו למעמד השרפים, ואף הוא היה כאחד מהם. משום כך חש, שה' פנה גם אליו והציע גם לו ללכת בשליחותו; ורק כך יכולים אנחנו להבין את העזתו, שקפץ ואמר: "הנני שלחני".

והואיל והיה זה רצון ה', שגם ישעיהו יצטרף אל השרפים, העומדים שם "ממעל לו", לא היה ישעיהו יכול לבוא לשם רק בשעת פתיחת הדין; אלא היה עליו להיות שם עוד לפני כן, כאשר השרפים מתכוננים לשמוע את דבר ה'. כי הרוצה רק לשמוע את דברי המלך למשרתיו - דיו שיהיה שם בשעת אמירת הדברים; אך הרוצה להצטרף לשורת המשרתים ולהיות כאחד מהם חייב להיות שם משעה ראשונה, כאשר עדיין המשרתים רק מתכוננים לשמיעת הדברים.

ועל פי הדברים האלה נוכל להגדיר כך את היחס שבין הנביאים שזכו לראות את ה': יחזקאל היה דומה לבן כפר, שבא לראות את פמליית המלך; ואילו מיכיהו וישעיהו היו שניהם דומים לבן כרך, שבא לראות את המלך במועצת שריו. אלא שמיכיהו בא כאדם מן החוץ, המבקש רק לשמוע, מה יצווה המלך לשריו; ואילו ישעיהו בא כאדם, המבקש להצטרף בעצמו אל מועצת השרים ולשמוע את דבר המלך כאחד מהם.

ועל פי זה יובן, מה ראה ישעיהו להאריך במקום שמיכיהו קיצר. כי הצד השווה שבשני הנביאים האלה, שהם ראו את ה' יושב על כיסאו, ומשרתיו עומדים ממעל לו. ישיבת ה' על כיסאו מבטאת את מלכות ה'; ועמידת המשרתים על ה' מבטאת את קבלת עול מלכות ה'. ושני הדברים האלה הם התנאי הקודם להשמעת דברי ה'. כי רק אם ה' הוא מלך, יכול הוא לגזור גזירות על ברואיו; ורק אחרי שהברואים קיבלו על עצמם את עול מלכות ה', הרי הוא גוזר עליהם גזירות. משום כך שני הדברים האלה נזכרים גם בחזון מיכיהו וגם בחזון ישעיהו. אך בחזון מיכיהו הם נזכרים רק בקצרה - כרקע לדברי ה'; שאלמלא הם לא היה ה' משמיע דבר. משום כך נאמר שם רק עיקרו של הדבר: ה' מלך, והוא יושב על כיסא מלכותו; וכל צבא השמים "עומד עליו" - מוכן ומזומן לקיים את דברו. ומיד ה' פותח ואומר: "מי יפתה את אחאב".

שונה הדבר בחזון ישעיהו; שהרי חזון ישעיהו מציג את ה' ובית דינו מן השעה הראשונה של התכנסות בית הדין. באותה שעה עדיין ה' לא אמר דבר, ועדיין השרפים לא שמעו דבר; אלא זו היא שעת ההכנה לאמירת דברי ה' ולשמיעת דברי ה'. באותה שעה השרפים נותנים דעתם למלכות ה' ומקבלים על עצמם את עול מלכותו; ושני הדברים האלה הם עיקר תוכנו של המעמד הזה. משום כך שני הדברים האלה מתוארים כאן בפרוטרוט. לא נאמר רק דרך כלל, שה' מלך ויושב על כיסא מלכותו; אלא נאמר, שה' יושב על כיסא רם ונישא - ושוליו מלאים את ההיכל. ולא נאמר רק דרך כלל, שהשרפים עומדים ממעל לו - כעבדים העומדים בשירות אדוניהם; אלא נאמר, שהם עומדים מול פני ה' באימת וביראת פנים - מוכנים לעשות את רצונו. ונשמעת גם הקדושה, שהם נותנים בה ביטוי למלכות ה'. וכל הדברים האלה אינם נאמרים רק כרקע לדברים, שייאמרו לאחר מכן; ולא בא הכתוב רק לומר, שנתקיים התנאי לאמירת דברי ה'. אלא הכתוב בא לתאר את עצם המעמד של קיום התנאי הזה. שכן היה על ישעיהו לראות, איך מתכוננים משרתיו ה' לעשות ולשמוע את דברו; שהרי עתיד גם הוא להצטרף אליהם ולהיות כאחד מהם; ולפיכך גם הוא חייב להשתתף עמם בהכנות לדברי ה'. משום כך הכנות אלה מתוארות כאן כמעמד עצמאי, הקודם לדברי ה'.

ושעה זו, שהנבראים מתכוננים בה לשמוע את דברי ה', היא גדולה מן השעה, שהם שומעים בה את דברו; שהרי גדולה קבלת עול מלכות ה' מקבלת עול מצוותיו. שכן כאשר ה' מצווה את ברואיו, הרי הוא מטיל עליהם שליחות; מכאן ואילך הם עושים את מעשיהם כשליחי ה', ושם המשלח נקרא על שלוחיו. וכך אנחנו מוצאים במקומות שונים, שמלאכי ה' נקראים בשמו של ה'. שכן מלכו של עולם חלק מכבודו לברואיו ואצל להם ממלכותו; וכך הם נעשים, כביכול, שותפים לה' ומסייעים עמו בהנהגת עולמו.

אולם כל הדברים האלה אמורים רק בשעת קבלת מצוות, ואין הם אמורים בשעת קבלת עול מלכות. שכן כאשר משרתיו המלך מקבלים את עול מלכותו, עדיין המלך בייחודו הגמור - הוא ושמו אחד. באותה שעה

עדיין אין מסייעים לו בהנהגת עולמו, ואין משתתפים עמו במלכותו; אלא מתגלה עיצומה של המלכות, בטרם תתגשם בעולם העשייה. כי גם מלאכי ה' עדיין לא נעשו שלוחיו ועדיין לא נקשרו בשמו; אלא הם עצמם ממליכים את ה' ומזכירים את קדושת שמו. כי ה' מלך וה' הוא האלוהים - אין עוד מלבדו.

והואיל ועתיד ישעיהו להצטרף אל המלאכים, והוא עצמו ילך אל העם בשליחות ה', היה זה מחובתו להשתתף במעמד זה של המלכת ה' על ברואי; שכן רק מי שהמליך את ה' על עצמו תחילה זכאי להצטרף לבית דינו של ה' ולהיות שלוחו - כמותו.

ועל פי הדברים האלה תובן תגובתו של ישעיהו למראה הזה; שהרי כך אמר, מיד אחרי שכלתה הקדושה מפי השרפים, והבית נמלא עשן מקול הקורא:

"ואמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתיים אנכי
ובתוך עם טמא שפתיים אנכי יושב כי את המלך ה' צבאות ראו
עיני." (ישעיהו ו, ה)

דברים אלה מזכירים את דברי מנוח שאמר לאשתו:

"מות נמות כי אלוהים ראינו." (שופטים יג, כב).

ואם נפרש את הדברים כמשמעם, חשש ישעיהו שנתחייב מיתה, משום שלא יראה האדם את ה' וחי. אך לפי זה קשה להבין, מה ראה להזכיר את טומאת שפתיו דווקא. שכן אם עיניו אינן ראויות לראות את ה', היה עליו להזכיר טומאת עיניים; ואם עוונותיו מבדילים בינו לבין ה', היה עליו לומר, שהוא או נפשו נטמא בחטאו; שהרי אין ספק, שהשפתיים אינן מייצגות את הנפש.

משום כך עלינו לומר, שישעיהו לא חשש שנתחייב מיתה, משום שעניו ראו את ה'; שכן לו חפץ ה' להמיתו לא הראהו את כל אלה, וכעת לא השמיעו כזאת. אך הוא הבין את משמעות המעמד הזה; והוא ידע, שכבר נצטרף הוא עצמו לסוד משרתי ה', המתכוננים לשמוע את דברו; משום כך הראו לו את מלכות ה' ואת השרפים המקדישים את שמו; ודבר זה בא לידי ביטוי ברור בעצם השם שהוא מכנה בו את ה'; כי הוא קורא לו בשם, שאיננו מצוי עוד במקום אחר במקרא: "המלך ה' צבאות". ואין ספק, שצירוף זה רומז לשני היסודות של חזון הכיסא של ישעיהו: כי הוא "מלך", היושב על כיסא רם ונישא; ומשרתיו מקדישים את שמו ומשלשים קדושה ל"ה צבאות". והואיל וכבר נצטרף ישעיהו לשורת מלאכי ה', חייב הוא להצטרף גם לשירתם. אך הנה הוא איש טמא שפתיים, היושב בתוך עם טמא שפתיים; וכאשר עיניו רואות את "המלך ה' צבאות" - אין שפתיו ראויות לומר קדושה לפניו.

אולם אפשר, שישעיהו הזכיר את טומאת שפתיו גם לצורך עניין אחר - שאף הוא תלוי בדברים שנתבארו כאן. שהרי צירוף ישעיהו לסוד השרפים לא בא אלא כהכנה לשליחות, העתידה להיות מוטלת עליו; שהרי עתיד הקב"ה לשאול את משרתיו, מי מוכן ללכת בשליחותו; וידע ישעיהו, שלא צירפו אותו למעמד זה, אלא כדי שייטול שליחות זו על עצמו. אולם שליחות זו איננה אלא שליחות של נבואה; ואין כוחו של נביא אלא בניב שפתיים ובמאמר פה. וכך יפתח ה' את דבריו אל ישעיהו:

"לך ואמרת לעם הזה." (שם ט)

אך הנה הוא איש טמא שפתיים ובתוך עם טמא שפתיים הוא יושב; ואיך יבטא בשפתיו את נבואת ה', ואיך ישא דברו על פיו!

ואם פירוש זה הוא נכון, אפשר לתת משמעות חדשה לטהרת הנביא מטומאת שפתיו. טהרה זו מתוארת בכתוב בלשון זו:

"ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עוונך וחטאתך תכפר." (שם ז).

תיבת "ויגע" (בי' פתוחה) מצויה במקרא עוד רק במקום אחד:

"וישלח ה' את ידו ויגע על פי ויאמר ה' אלי הנה נתתי דברי בפיך." (ירמיה א, ט)

שם מדובר בהקדשת ירמיהו לנביא; ו"הגעת" יד ה' אל פי הנביא מסמלת את הכשרתו לנבואה. וכן הדבר גם כאן: השרף טיהר את שפתי ישעיהו, כאשר "הגיע" את הרצפה על פיו; ובכך הכשיר את שפתיו לומר דברי נבואה.

ועל פי הדברים האלה נוכל לפרש גם את תשובת ישעיהו לשאלת ה' "את מי אשלח ומי ילך לנו". כבר אמרנו, שישעיהו הבין, ששאלה זו מכוונת גם אליו; ולפיכך השיב בלא היסוס: "הנני שלחני". אף על פי כן תשובה זו מעוררת תמיהה; שהרי לא מצאנו כדוגמתה בשאר כל הנביאים. שכן דרכם של נביאים להיות סרבנים לנבואה. כך אנחנו מוצאים במשה רבנו וכך גם בירמיהו הנביא: שניהם טענו, שאין הם ראויים לנבואה; ואילו ישעיהו - לא רק שלא סירב להיות שליח ה', אלא מיזמתו הציע ללכת בשליחותו.

אולם תמיהה זו יכולה להתיישב על פי הדברים שנתבארו כאן. שכן נראה, שישעיהו לא שינה כלל ממנהג הנביאים האחרים. כי הצד השווה שבכל הנביאים שסירבו לנבואה, שהם תלו את סירובם בחוסר כשרונם לדבר; והם ניאותו ללכת בשליחות ה', רק אחרי שהוסר המכשול הזה. משה רבנו טען, שאין הוא "איש דברים", אלא הוא "כבד פה וכבד לשון"; ועל כך ענה ה':

"מי שם פה לאדם וגו' הלא אנכי ה' ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר." (שמות ד, יא, יב)

וכעין זה ירמיהו; אף הוא טען "הנה לא ידעתי דבר"; וכתשובה על כך נאמר:

"וישלח ה' את ידו ויגע על פי ויאמר ה' אלי הנה נתתי דברי בפיך." (ירמיה א, ט)

וכל הדברים האלה נתקיימו גם ביסעיהו. בתחילה הוא התלונן על טומאת שפתיו, המונעת ממנו להצטרף לשורת המלאכים - או לומר לעם את דברי ה'. אך משטוהרו שפתיו מטומאתן, כבר הוסר המכשול הזה; ועתה שוב אין לו כל סיבה להיות סרבן לנבואה; היפוכו של דבר: הוא עצמו יכול להציע לה' לשלוח אותו אל העם. נמצא, שיש רק הבדל אחד בין משה וירמיהו לבין ישעיהו. משה וירמיהו נתבקשו להיות נביאים, כאשר עדיין פיהם לא הוכשר לדבר; ולפיכך היו סרבנים לנבואה. כנגד זה ה' פנה אל ישעיהו רק אחרי שכבר נטהרו שפתיו מטומאתן; משום כך לא רק שלא סירב לנבואה, אלא אף הציע את עצמו לנביא ביוזמתו.

כבר אמרנו לעיל, שמראה ה' היושב על כיסאו ומראה השרפים העומדים ממעל לו לא באו אלא כהכנה לדברי ה', העתידים להיאמר לאחר מכן. ולפי זה יכולים אנחנו לחלק את נבואת ההקדשה של ישעיהו לשני חלקים: חזון הכיסא, הפותח בלשון "ואראה את אדני" - ודברי ה', הפותחים בלשון "ואשמע את קול אדני". נמצא, שנבואת ההקדשה מתחלקת בין "ראיית" ה' לבין "שמיעת" קולו. ואלה הם גם שני הדברים, שישעיהו נבדל בהם מבני דורו. כי הוא זכה לראות את ה' ולשמע את קולו; והוא נשלח אל עם שלא יראה בעיניו ובאוזניו לא ישמע. שהרי כך פותחת הנבואה, שנאמרה לישעיהו, אחרי שראה את ה' ושמע את קולו:

"שמעו שמוע וגו' וראו ראו וגו' ואוזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאוזניו ישמע".

נבדוק עתה את הדברים, שישעיהו שמעם מפי ה'.

יש דמיון בולט בין דברי ה' בנבואת ההקדשה של ישעיהו - לבין דברי ה' בחזון הכיסא של מיכיהו; ויש בכך כדי לחזור ולאשר את ההקבלה שבין שתי הנבואות האלה. כי הצד השווה שבשתיהן, שה' מבקש שליח, שיאמר לאדם דברים בשם ה' - אך דברים אלה לא יביאו לו תשועה, אלא יוליכו אותו לאבדון. בחזון מיכיהו נשלח הרוח אל נביאי אחאב, והללו פיתו אותו לעלות לרמות גלעד - על מנת שייפול וימות שם. וכעין זה ישעיהו נשלח אל העם הזה כדי לומר לו דברים בשם ה'; אך דברים אלה רק ישמינו את לב העם, יכבידו את אוזניו וישעו את עיניו; והואיל ולא ישוב מחטאו, יבוא על הארץ חורבן גמור; וגם שארית הפליטה תהיה לבער; ורק זרע הקודש, שיישאר בסוף כל החורבנות, יהיה מצבת לעם ה'.

נמצא שישעיהו חוזה את החורבן כתהליך ממושך; ואפשר להבחין בחמישה שלבים בתהליך זה; ואלו הם:

א. קהות החושים ואטימות הלב:

"שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו.
השמן לב העם הזה ואוזניו הכבד ועיניו השע
פן יראה בעיניו ובאוזניו ישמע ולבבו יבין." (ט-י)

ב. הימנעות מתשובה:

"ושב." (י)

ג. היעדר רפואה:

"ורפא לו." (י)

ד. חורבן הארץ:

"ואמר עד מתי אדני
ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם
והאדמה תישאה שממה.
ורחק ה' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ." (יא-יב)

ה. כליון שארית הפליטה, שיישאר ממנה רק זרע קודש:

"ועוד בה עשריה ושבה והייתה לבער
כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת במ זרע קדש מצבתה." (יג)

חמשת השלבים האלה מתוארים כאן בשטף זה אחר זה - כמעט בלא הפסקה. ויש הפסקה קלה רק אחרי השלב השלישי: משנתבשר הנביא, שהעם לא ימצא רפואה, הרי הוא פנה אל ה' בשאלה: "עד מתי אדני"; ואין זו אלא תפילה, שה' יביא רפואה לעם; ואף על פי שלא יראה בעיניו, ובאוזניו לא ישמע, ולבבו לא יבין, ולא ישוב - ישוב וירפא לו. אולם ה' לא נעתר לתפילתו; כי לא תימצא רפואה למחלת העם - אלא סוף העם החולה ש"ימות"; ואין "מוות" לעם - אלא בחורבן ארצו. שכן עם חורבן הארץ נגזרה גלות על העם; ועם שגלה מארצו משול לאדם שמת. ורק מי שיכול להחזיר את הרוח לעצמות יבשות יכול להשיב עם לארץ מכורתו.

ועל פי הדברים האלה עלינו להבין גם את השלב האחרון של החורבן. שלב זה בא כאן כהפתעה גמורה; שהרי כבר נאמר, שהארץ חרבה והאדם נתרחק ממנה; ובכך כבר נחרץ דינו של העם, ושוב אין לו תקומה

כלל. ואין כל צורך - ואף אין כל אפשרות - להביא עליו חורבן נוסף; שהרי לא נותר שריד, שאפשר להביא עליו חורבן.

ואף על פי כן ממשיך הנביא בתיאור החורבן. ולצורך זה הרי הוא מקדים ואומר, שעוד נותרה עשירייה בארץ. אולם עצם העובדה, שעוד נותר שריד אחרי החורבן, לא הייתה צפויה כלל; והיא יכולה להתבאר רק כחסד מיוחד של ה'. כי ה' לא יביא כליה על עמו; וגם במקום שהוא מביא עליו חורבן, שיש בו משום כיליון חרוץ - וכל עם אחר היה נגזר על ידי כך מארץ החיים - לעולם לא יביא חורבן גמור על ישראל; אלא עוד בה עשירייה, שנותרה בחסד ה'; ועל יסוד השארית הזאת אפשר לחזור ולבנות את בניין העם ולהשיב את שבותו כבראשונה.

אותה העשירייה, שתישאר לפליטה, תהיה אפוא כאלה וכאלון, שנותרה במ מצבת אחר השלכת. אולם חורבן יבוא גם על אותה עשירייה, והיא תשוב ותהיה לבער - כמצבת האילן אחר השלכת. ואחרי החורבן הזה תישאר האומה - כמצבת האילן אחרי השלכת - שהרי זרע קודש מחצבתה.

נמצא, שפסוק זה מתפרש גם לפורענות וגם לנחמה; ולפיכך עלינו לקרוא אותו בשתי דרכים. תחילה נקרא אותו לפורענות; ובקריאה זו עדיין לא נוכל לקרוא את שלוש התיבות של הנחמה "זרע קדש מחצבתה". אחר כך נקרא אותו לנחמה; ובקריאה זו שוב לא נהיה זקוקים לקרוא את שלוש התיבות של הפורענות "ושבה והייתה לבער". נמצא, שכך יש לקרוא את הפסוק הזה:

לפורענות:

"ועוד בה עשריה ושבה והייתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת
מצבת במ..."

לנחמה:

"ועוד בה עשריה... וכאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת במ זרע
קדש מחצבתה."

וזו היא אפוא משמעות הפסוק הזה, כפי שהיא עולה מבין שתי הקריאות האלה. מחד: גם העשירייה שנשארה לפליטה תהיה למאכלת אש; ויבערו אותה כדרך שנוהגים לשרוף את מצבת האלה והאלון, שנותרה אחרי שנבלו העלים. ומאידך: העשירייה שנשארה לפליטה תתקיים לעד - כדרך שמתקיימת מצבת האלה והאלון, שנותרה אחרי שנבלו העלים; שהרי זרע קדש מחצבתה. שני הדימויים הסותרים האלה מבטאים את המשמעות הכפולה של החורבן האחרון; כי החורבן שיבוא על שארית הפליטה יבער מתוכה את הפושעים ואת החטאים ואת עוזבי ה'; והוא עצמו גם יביא לידי כך, ששארית ישראל תתקיים כזרע קודש.

נבואה זו גוזרת חורבן על העם, ואף איננה מניחה לו פתח לתשובה. כי כבר ננעלו שערי תשובה; ואפילו הנביא, הנשלח מאת ה' כדי להשיב את העם אל אלוהיו, לא יביא לו רפואה, אלא רק יוסיף על מחלתו. וכך ילך העם לקראת האבדון עד לחורבנו הגמור. אולם חורבן העם הוא רק הצד האחד של מטבע הנבואה הזאת; ואילו הצד השני הוא נחמה. כי אין בכוחו של החורבן להביא כליה על ישראל; ושארית ישראל תתקיים גם אחרי השלב האחרון של החורבן.

וזו היא אפוא תמצית הנבואה הזאת: יבוא חורבן גמור על העם - אך שארית ישראל תתקיים לעד. והואיל ודבר זה נאמר לישעיהו בתחילת שליחותו, אין ספק, שהוא עיקר גדול של נבואתו. ולפיכך אין להתפלא, שהנביא יחזור על כך גם בדברים שיאמר לאחר מכן. כך אנחנו מוצאים, שהחורבן שיבוא שלב אחרי שלב מתואר בסוף פרק ה ובפרקים ט-י; והשארית שתישאר אחרי החורבן מתוארת בפסוקים הבאים:

"והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להישען על מכה ונשען על ה' קדוש ישראל באמת. שאר ישוב שאר יעקב אל אל גיבור. כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה." (ישעיהו י, כ-כב).

והבשורה, ששאר ישראל ישוב אל ה', הייתה כה חשובה בעיני ישעיהו, עד שקרא את שם בנו: שאר ישוב (ישעיהו ז, ג). וכך שם הבן הזכיר לכל אדם את תמצית נבואת האב. והואיל ושם הבן מורכב משתי תיבות, הרי כאן בשורה כפולה. וזו היא בשורת ישעיהו, כפי שבאה לידי ביטוי בשם בנו: גם בדור שנגזר בו חורבן גמור על העם - תתקיים שארית ישראל; וגם בדור, ששערי תשובה נעולים בו - סוף התשובה לבוא; שכן "שאר-ישוב".

כבר אמרנו, שרעיון השאר, שיישאר אחר החורבן, הוא עיקר גדול בנבואת ההקדשה של ישעיהו. אולם גם רעיון התשובה - ששעריה פתוחים גם אחרי שנעלו - רמוז בנבואה זו. שכן לשון שיבה כתוב כאן שני פעמים: תחילה נאמר "ושב ורפא לו"; ולבסוף נאמר "ושבה והייתה לבער". ונראה, שזו משמעות הביטויים האלה: אילו זכה ישראל, היה שומע ורואה, מבין ויודע, וכך "שב ורפא לו"; אך הואיל ולא זכה, יבוא עליו חורבן גמור; וגם העשירייה שנתרה "שבה והייתה לבער". אולם בסופו של החורבן תתקיים העשירייה כמצבת האילן אחר השלכת; ולה יפתחו שערי תשובה הנעולים - והעם "שב ורפא לו".

ועל פי הדברים האלה נוכל ליישב לשון תמוה, הכתוב בשלב הרביעי של החורבן; וכך נאמר שם:

"ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תישאה שממה." (ו, יא)

לשון שאייה כתוב בפסוק זה שתי פעמים; תחילה בבניין קל: "שאו" - ואחר כך בבניין נפעל "תישאה". אולם שינוי זה של הבניינים איננו מובן, והיינו מצפים, שינקוט בניין קל גם בפעם השניה: תישאה בש' שוואה. זאת ועוד: לשון שאייה בבניין נפעל איננו מורה כלל על שממה, אלא על שאון; ודבר זה מוכח מן האמור במשא דמשק:

"ושאון לאומים כשאון מים רבים ישאון לאומים כשאון מים רבים ישאון." (ישעיהו יז, יב, יג)

והואיל ועניין הכתוב כאן הוא שממה, ולא שאון, ראוי היה שיאמר תישאה בש' שוואה, ולא תישאה בש' קמוצה.

ונראה, שכך יש ליישב את לשון תישאה האמור כאן: אין הוא אלא כעין עירוב של שני לשונות: לשון תישאה ולשון תישאר. שכן כך נתכוון הנביא לומר כאן: עם חורבן הארץ יישאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם; ומשגלו בני אדם מן הערים ומן הבתים, תישאר הארץ לבדה; ואדמת ישראל השוממה - היא כל שארית ישראל.

אולם דברים אלה יכלו להיאמר רק במסגרת הפסוק הזה, המתאר חורבן סופי ומוחלט; שהרי בפסוק זה נתכוון הנביא לצייר חורבן גמור, שאין לאחריו תקומה. אולם לא כך נצטייר החורבן הזה בסוף הנבואה הזאת. שכן בניגוד לכל מה שהיה צפוי נתברר בסופו של דבר, שעוד נותרה עשירייה, ובה יתקיים כל הטוב, שה' דיבר על ישראל. משום כך שוב לא היה אפשר לקיים את לשון "והאדמה תישאר שממה"; כי לא האדמה השוממה תישאר בלא עם, אלא שארית העם תישאר על אדמתו.

והואיל והנבואה על שאר ישראל היא עיקר גדול של נבואת ישעיהו, לא היה אפשר עוד לנקוט לשון "שאר" כדי לתאר את האדמה השוממה מאין יושב. משום כך נתחלף כאן לשון "שאר" בלשון שאייה; לאמור:

האדמה "תישאה" שממה - אך לא היא השארית שתישאר לישראל; אלא שאר ישוב שאר יעקב אל אל גיבור.

אולם אף על פי שהחליף עתה את לשון "שאר" בלשון שאייה, הניח את התנועות של לשון "שאר" שמות שהיו - וכך הפך תישאר להיות תישאה. ובעצם הניקוד החריג הזה כבר רמז לעיקר נבואתו: ראוי היה, שרק האדמה תישאר שממה; אך בחסד ה' האדמה רק תישאה שממה; שכן תישאר שארית לישראל - לא באדמה השוממה - אלא בעם היושב על אדמתו.

ועל פי הדברים האלה, שתי התיבות של שם בנו של ישעיהו כבר מזכרות בנבואת ההקדשה של ישעיהו; אלא שמשמעותן כאן היא לקללה, ולא לברכה: רק האדמה תישאר שממה; ועם איננו "שב" ורפא לו, אלא העשירייה הנשארת "שבה" והייתה לבער. אך בסוף הנבואה הקללה הופכת לברכה, ומכלל לאו אתה שומע הן: יישאר שאר - לא באדמה השוממה - אלא בעם היושב על אדמתו; ובניגוד למה שנאמר תחילה הוא ישוב וירפא: שאר ישוב.